

http://doi.org/10.17721/1728-2721.2021.80-81.2
УДК 911.3.32

Б. Яценко, д-р геогр. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ГЕНЕЗА ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА ГЕОПОЛІТИКИ

Вперше інформація політико-географічного характеру в античних джерелах містилася у "Географії" Страбона (63 р. до н. е. – 23 р. н. е.) у Китаї – у літописах "Шудзін" та "Шідзін" (I ст. до н. е.). Геопросторові мотиви геополітики зустрічаються у трактатах стратегів давнини, у Китаї в Сун-Дзи "Мистецтво війни" (IV ст. до н. е.), в Індії – "Атхашастра" за авторством Каутільйо (IV ст. до н. е.). Становлення політичної географії й геополітики як наук відбулося протягом XX ст. По суті, наукові пошуки в цих науках мають єдиний геопросторовий об'єкт досліджень (територіально-політичні системи), але предмети й генеза цих досліджень різні. Протягом XX ст. кожна геополітична епоха породжувала нові політичні виклики, які потребували наукових відгуків і геопросторових розвідок. На початку століття відповіді містилися з позицій географічного детермінізму; у Версальську епоху економіка США стала найпотужнішою у світі, а в геополітиці Європи та Японії діяли сильні націоналістичні впливи. В Потсдамську епоху було розроблено концепції цивілізаційних досліджень і вивчень "Світового порядку", а також теорію територіально-політичних систем.

Ключові слова: політична географія, геополітика, генеза (генезис), територіально-політичні системи, геополітичні епохи.

Зародження політичної географії. Описи геопросторових і політичних реалій регіонів та країн з'явилися понад 2 тис. років тому. Найдавніші країнознавчі огляди, що містили і політико-географічну інформацію, в античному світі подано у 17-томній "Географії" Страбона (63 р. до н. е. – 23 р. н. е.), у Китаї – у багатотомній "Книзі документів" ("Шудзін") та в "Історичних записках" ("Шідзі" – перша відома історія Китаю, складена Сима-Цянем, завершена в 91 р. I ст. до н. е.). У документах середніх віків таку інформацію зустрічаємо в географічних описах торговців, мореплавців, християнських і мусульманських місіонерів Європи й Арабського світу, Центральної Азії, Китаю та Індії. Згодом з'явився і термін *політична географія*, який стали застосовувати, коли йшлося про політику держав, або політичну чи воєнно-стратегічну ситуацію на тій чи іншій території світу. Як наука політична географія веде свій родовід з останньої чверті XIX ст. Уперше цей термін використав французький філософ А. Р. Ж. Тюрго в 1750 р., саме тоді, коли формувалася структура сучасних суспільних наук.

Політична географія як самостійна наука започаткована німецьким географом Фрідріхом Ратцелем, який опублікував праці з цієї проблематики в 1885 р. і першу монографію за назвою "Politische Geographie" (Ratzel, 1897). На початку XX ст. у наукових роботах різного спрямування розділи з політичної географії з'явилися і в інших країнах. Найвідоміші з них: у Великобританії Гелфорд Джон Маккіндер, 1904 р. "The Geographical Pivot of History" ("Географічна вісь історії") (Mackinder, 1904); у Франції – Елізе Реклю (1905–1908) "L'Homme et la Terre" ("Людина на Землі") (Reclus, 1905–1908); у США – Джон Боумен "The New World: Problems in Political Geography" ("Новий світ: проблеми політичної географії") в 1921 р. (Bowman, 1921). Тоді ж зародилися ідеї геополітики як самостійної науки. Сам термін "геополітика" увів у науковий обіг 1889 р. шведський політик (норвежець за національністю) Рудольф Челлен у праці "Держава як форма життя" (Kjellen, 1924).

Проологомени геополітики. Ідеї, що передували появі геополітики в текстах стосовно управління великими суспільними системами (державою, військом тощо), з'явилися ще в середині I тис. до н. е. в Китаї та Індії.

Першим таким твором в історії є трактат "Сун-Дзи. Бінфа" (Сун-Дзи, "Мистецтво війни"), завершений наприкінці V або на початку IV ст. до н. е. (Сун-Дзи народився 544 р. до н. е. і помер близько 496 р. до н. е.). Інформацію про твір Сун-Дзи подаємо за трьома джерелами: (Sun-Tzu, 2002, 2006, 2008). Трактати "Сун-

Дзи" і написаний майже на два століття пізніше "У-Дзін" (автор Сун-Пін – послідовник Сун-Дзи) – шановані взірці не тільки Східної (орієнтальної), але й світової стратегічної думки. Хоча формально ці твори входять у збірку давньокитайських військово-стратегічних канонів "У-Дзін", багато ідей, почерпнутих із них, згодом використовувалися не тільки у воєнній стратегії, але і у сферах дипломатії, міжнародної політики, а з появою менеджменту – і в теоріях макроманеджменту. Бачення даного твору з позицій країнознавства (не тільки воєнного, але й географічного) дозволяє також говорити про його неповненість геопросторовими реаліями. Зокрема, у частині першій, де викладено основи планування застосування "сили" у мистецтві війни (зауважимо, що на зламі XX–XXI ст. категорія "сила" – одна з основних у будовах теорій геополітики), автор указує п'ять засадничих принципів, на які повинні зважати стратеги. Це категорії, визначені ієрогліфами ДАО (ключ 162 – дорога, 162.9 – "дорога, шлях" і водночас обов'язок, моральні засади, вчення і взагалі багатозначний філософський термін), ТЯНЬ (ключ 37 – великий, 37.1 – "небо", у широкому розумінні – природа), ДІ (ключ 32 – земля, 32.3 – "земля", край, регіон, місцеположення), БІН (ключ 12 – цифра 8 – сакральна в Китаї, 12.5 – "воїн", військо, військова справа, війна), ФА (ключ 85 – вода, 85.5 – "закон", право, правда, доктрина, спосіб дій)*.

Не обтяженому премудростями китайської писемності читачу передусім упадає в око багатоваріантність бачення інформації, яку несуть вищезазначені п'ять ієрогліфів. У заголовок трактату винесено останні два, але всі п'ять окреслюють більш широке поле проблеми і стосуються не тільки військового питання, але й аспектів управління та менеджменту (не дарма ж ці ідеї в подальшому провідні транснаціональні корпорації (ТНК) світу), і площин застосування геополітичної інформації у практиці міжнародних відносин. Як бачимо, із п'яти чинників – два (БІН, ФА) стосуються системи управління (подальший виклад тексту подається на прикладі системи воєнного управління військом, але ідеї можуть бути застосовані і в інших сферах). Один (ДАО) – філософська категорія. У Китаї ДАО – стрижень філософсь-

* При фонетичній транскрипції ієрогліфічних текстів треба брати до уваги те, що багато ієрогліфів (ідеограм) мають декілька змістовних значень, що, до того ж, ускладнюється значною омонімією фонетиків різних ієрогліфів. У цьому випадку ми скористалися схемою адресування ідеограм, яка застосовується в ієрогліфічних словниках, побудованих за ключовим принципом.

кого вчення даосизму, що входить до тріади основ китайської цивілізації (Китай – країна-цивілізація, в якій поєднуються філософія та культура конфуціанства, буддизму і даосизму). В Японії той самий ієрогліф входить у назву споконвічно національної релігії СІНТО – "Шлях Богів", що разом із конфуціанством і буддизмом формує основи цивілізації й культури Японії. Два чинники (ТЯНЬ, ДІ) – суто географічні й передбачають використання як природничої, так і суспільно-географічної інформації. Але мають також і політичний підтекст: возвеличено-образна назва Китаю ТЯНЬСЯ ("Піднебесна") пізніше набула геополітичного змісту: згідно із середньовічними геополітичними доктринами Китай іменується "ДЖУНГОУ" (середина держава є центром світу, з якого діють благоденствуючі впливи на навколишні країни-варвари).

В Індії в IV ст. до н. е. теж з'явився трактат з викладом основ стратегії управління державою та формування її зовнішньої політики – АРТХАШАСТРА (Kissinger, 2014). У цій праці, автор якої Каутилья – царедворець династії Мауріїв, яка вперше об'єднала індійський субконтинент під одною владою, викладено бачення того, як заснувати й боронити державу і, водночас, нейтралізувати, дестабілізувати, а то й завоювати своїх сусідів. На думку автора, для суверена основою багатомірної потуги управління державою є сила влади, чинники якої взаємопов'язані. Географія теренів країни, її природні ресурси та господарство, фінансова й військова сила держави, правові основи її правління, зовнішньої політики та дипломатії, культурні традиції, мораль і громадська думка суспільства – усе це мудрий правитель має враховувати в єдиній сув'язі напруги влади.

Трактати "Сун-Дзи Бінфа" та "Артхашастра" були прологоменами ідей, до яких згодом, уже в реаліях середньовічної та нової історії Європи, звернулися філософи та державні діячі: основою формування теорій управління державою та воєнної стратегії стали роботи Мак'явеллі (напр., Мак'явеллі Ніколо "Государ", 1532), Жоміні у Франції та Клаузевіца – у Росії (приміром, Карл Клаузевіц "Війна", 1833 р. і більш пізні видання) та інших авторів.

У той самий час лідерами силових "потуг" у різних регіонах планети провадився болісний (і, часом, кривавий) пошук моделей геопросторової взаємодії, які забезпечували б порядок (order) співіснування суверенних держав у регіонах, а з часом – і у світі в цілому (world order). Політична карта Європи формувалася послідовно під впливом концепцій континентального порядку в рамках Вестфальської (1648–1814), а потім Віденської (1815–1914) геополітичних систем. У ті самі часи (XVII–XIX ст.) постала Російська імперія, яка утвердилася на теренах Східної Європи і вела експансію на схід та центр Азії, розглядаючи ці регіони як поле своїх національних інтересів.

На сході Азії в Китаї система регіонального порядку довгий час ґрунтувалася на уявній безмежності геопростору "Тянься" ("Піднебесної") Китайської імперії в часи її могутності. Поширення ісламу на трьох континентах у регіонах Близького й Середнього Сходу та в Південній і Південно-Східній Азії йшло водночас із формуванням у послідовників пророка власного бачення моделі взаємодії держав – іслам мав розширюватися на населені "невірними" регіони доти, доки світ не стане унітарною системою (радикальні адепти ісламу так уважають і досі). За Атлантикою переселенці з Європи в Північній Америці, окрилені ідеєю створення системи порядку світу "вільних і рівних", у жорсткій боротьбі за незалежність відстояли першу в "Новому світі" вільну демократичну державу – США, яка, з часом, уже в XIX ст.

почала формувати власну геополітику – спочатку "Доктрину Монро", а згодом – світового порядку.

То ж в середні віки в різних регіонах планети протягом декількох століть "словом і ділом" формувалися засадничі принципи геопросторової взаємодії регіональних політичних сил, які лягли в основу ідей сучасної геополітики. Історично склалося так, що ці ідеї в першу чергу використовувалися під час вирішення геополітичних і геоекономічних протистоянь, боротьби, розробки стратегій бойових дій. Утім, логічно чекати і зміни парадигми: від геополітики протистояння до геополітики співпраці.

Політична географія XX – початку XXI ст. Політична географія часів Версальської та Потсдамської систем у XX ст. визначилася із сутністю об'єкта та предмета досліджень. Видатних постатей теоретиків цієї науки зустрічаємо серед географів, що займаються суспільно-географічними дослідженнями. Це Ісайя Боуман з його фундаментальним твором "The New World: Problems in Political Geography", (1921) (Bowman, 1921), Ніколас Спайкмен (1942) (Spykman, 1942), Ж Готтман (1952) (Gottman, 1952), Р. Гартшорн (1950) (Hartshorn, 1950), С. Коен (1965 і 1971) (Cohen, 1973). Провідною думкою щодо суті політичної географії стало те, що її завдання полягає у вивченні територіально-політичних одиниць, просторових подібностей і відмінностей між ними на Землі. Такої самої думки дотримувався і видатний український географ С. Рудницький ("Українська справа зі становлення політичної географії" (1923) (Rudnytskyy, 1923). У СРСР політична географія спочатку визначалася як наука про територіальну розстановку політичних сил (І. М. Маєргойз, 1971) (Mayerhoyz, 1973). Доробок геополітики у вищезазначених геополітичних епохах розцінюється неоднозначно. Геополітичні дослідження в деяких державах (напр., нацистська Німеччина) виявилася спрямованою на обґрунтування їхньої експансіоністської політики. Після їхньої поразки у Другій світовій війні вся геополітична наука була "демонізована", її реабілітація науковою спільнотою відбулася лише в останній чверті XX ст.

Сучасна політична географія та геополітика на зламі XX–XXI ст. пов'язана з роботами нової когорти дослідників, які стартували в післявоєнні роки

В Ялтинсько-Потсдамську епоху (1945–1991) та Post Cold War Era (з 1991 – до сьогодні) після Другої світової війни не тільки в черговий раз була перекроєна політична карта світу, але сконструйовано систему "Світового порядку" (World Order), основу якого становили система інституцій ООН (Організації Об'єднаних Націй), проведене мирне врегулювання в Європі та на Тихому океані. Сформувався т. зв. соціалістичний табір із союзників СРСР, але, у міру становлення геополітики "біполярного світу" розгорнулася т. зв. *холодна війна* між США та Радянським Союзом. Це призвело до виснаження економічних ресурсів СРСР, розвалу соціалістичного табору і, зрештою, розпаду Радянського Союзу. На місці геополітичної сили, що позиціонувалася як один із стратегічних глобальних лідерів, у 1991 р. виникло 15 незалежних держав, у тому числі Україна.

В умовах нових геополітичних викликів політична географія стала академічною дисципліною. На її методичному озброєнні – цивілізаційна, геосистемна та світосистемна парадигми, філософські теорії постмодернізму та територіальної організації суспільства. Основні об'єкти дослідження – сув'язь геопростору – території та географічні місця, територіально-політичні системи від локального національного до глобального рівнів. До класичних тем і напрямів досліджень і в політичній гео-

графії, і в геополітиці додалися дослідження *світових систем*, національної та територіальної ідентичності світових міст і метрополітенських регіонів, геополітичного позиціонування держав і регіонів, політико-географічні дослідження конфліктів, тероризму тощо.

Найавторитетнішими фігурами на Заході є: Джон Егню (Agnew J.A., нині працює у США), його "Place and Politics" (1987) (Agnew, 1987), "Making Political Geography" (2002) (Agnew, 2002) та інші роботи стали настільними книгами політико-географів; П. Тейлор – публікації 1989, 1993, 2000 рр.; Д. Харвей – 1982, 1989 рр.; М. Фуше – 1991 р.; С. Хантінгтон – 1993, 2011 рр.; К. Флінт – 2002 р. На пострадянських теренах – В. А. Колосов (1988, 2001) (Kolosov, 1981; Kolosov, Myronenko, 2001), С. Б. Лавров і Н. В. Каледін; в Україні – М. С. Дністрянский (2000, 2003, 2011) (Dnistrianskiy, 2011). В Україні активно ведуться політико-географічні дослідження в Київському та Львівському національних університетах.

Визначення сутності політичної географії як науки на початку ХХІ ст., на наш погляд, має поєднувати основні ідеї Дж. Егню (географічні місця і політика) та В. А. Колосова (географія територіально-політичних систем) у глобальному контексті. То ж зупинимося на визначенні, що використовується і в підручнику "Політична географія і геополітика" (Yatsenko, 2007): "Політична географія досліджує взаємодію з інтегральним геопростором політосфери (як однієї зі сфер діяльності людей: економічної, соціальної, політичної та духовної), а її об'єктом є територіально-політичні системи (ТПС), які взаємодіють між собою і геопростором". А серед різноманітності визначень поняття "геополітика" найбільш конструктивним виглядає бачення Дж. Егню у вступі до монографії з геополітики (Geopolitics: Re-Visioning World Politics, 1998): "Геополітика означає осягнення розуміння того, як одна держава співвідноситься з іншими у світлі глобальної ситуації, яка бачиться як визначення меж і можливостей для "успіху" держави на глобальній арені".

Політгеографія і геополітика як єдність протилежностей. В алгоритмах наукового пошуку політичної географії та геополітики є багато спільних рис.

1. Як ми вже зазначили, це системні науки. Політична географія розвивається на стику суспільної географії та політології; геополітика оперує інформацією, почерпнутою у всіх різновидах країнознавства (географічного, міжнародного, воєнного), науках управління, історії міжнародних відносин, міжнародного права тощо.

2. Вищезазначені науки мають певну єдність об'єкта досліджень (при відмінності точок зору на предмети досліджень), особливо на рівні держави та наднаціональному рівнях. У політичній географії (за визначенням В. О. Колосова) основним об'єктом і предметом вивчення є територіально-політичні системи, які взаємодіють між собою і геопростором (Kolosov, Myronenko, 2001). Це бачення перекликається з концепцією Дж. Егню про взаємозв'язок географії та політики, який довів, що політична поведінка населення тих чи інших територій є, по суті, географічною (Agnew, 1987). Нині, це мейнстрім – ідея сучасної політичної географії як науки.

У геополітиці ці самі територіально-політичні системи виступають суб'єктами взаємовідносин у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній діяльності держав, а в межах держав – між регіонами (особливо між самоврядними територіями та їхнім "центром"). Предметом вивчення при цьому є пізнання закономірностей і правил "гри" геополітичних "сил", дослідження ефективно-

сті діючих геостратегій і отриманих результатів подібних "гор", або силового тиску чи опору.

Тож політична географія розглядає різні аспекти політичних реалій геопростору, а геополітика – роль геопростору в політичному житті, формування геостратегій і позиціонування держав та регіонів. Політико-географічне бачення є основною складовою геополітичної аналітики, логічно поєднуючись із компаративною політологією, філософськими та економічними знаннями (Dnistrianskiy, 2011).

3. І політична географія, і геополітика з часу свого зародження мають справу з вивченням тих складових геопростору, що характеризуються особливою динамічністю. У сучасному світі з кожною новою геополітичною епохою і політична карта регіонів, і закономірності світового порядку в них суттєво змінювалися. Світ розвивався, трансформувався, формувалися нації та геополітичні відносини між ними. Геополітичні епохи (їх можна вважати певними геополітичними циклами) закінчувалися або глобальними катаклізмами (завершення "наполеонівських війн", Першої та Другої світових війн тощо), або появою нових можливостей і акторів (поява у світових геополітичних процесах країн Нового Світу та Східної Азії, деколонізація, розвал "соціалістичного табору" та розпад СРСР тощо). А у формуванні політичної географії територій вирішальне значення мали гео економічні трансформації, викликані науково-технічним прогресом і змінами функціональної структури господарства. Для політиків держав і науковців щоразу важливим було осмислення нових політгеографічних і геополітичних реалій, що склалися.

4. Для політичної географії й геополітики ХХ – початку ХХІ ст. характерна динаміка розширення полів наукового пошуку, а з тим – і трансформація дискурсів їхніх системних досліджень. Якщо на початку інвазії цих наук у поле суспільних наукових досліджень (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) основна увага приділялася опису, а з тим дослідженню впливу географічного середовища на реалії культури, господарства, суспільних процесів, політичної та воєнної стратегії, то через сотню років (злам ХХ – ХХІ ст.) більш актуальним стало бачення того, як політико-географічні та геополітичні реалії трансформують світ.

В останній чверті ХХ ст. проблематика і тематика досліджень політичної географії усталилися і нині у формуванні теорії науки домінують ідеї сучасних науковців – сформувалося бачення об'єкта та предмета наукових досліджень часів глобалізації й постіндустріального суспільства.

Розвиток геополітики мав більш буремний характер. У сучасній політичній історії на зорі становлення уявлень про можливість стратегії управління великими територіально-політичними системами (governing) геополітичні розвідки були складовими геопросторових описів держав у веденні зовнішньої політики й міжнародних відносин, урахувалися в мистецтві застосування сили тощо. Але в умовах гострого силового протистояння у глобальних масштабах у першій половині ХХ ст. заідеологізовані ідеї деяких геополітичних доктрин було використано для обґрунтування агресивної політики тоталітарних держав (Німеччина, Японія тощо). Тож після Другої Світової війни геополітика була "демонізована" і лише в останній чверті століття наукові дослідження в цій царині були реабілітовані світовою науковою спільнотою.

5. У дослідженнях політичної географії та геополітики у зв'язку їхніх географічних і політичних складових рівнозначну роль відіграє "географічне" крило науки – триада *простір (геопростір) – території – географічні місця*.

Простір, точніше "простір і час" – філософська категорія. Географи вважають географічний простір (геопростір) формою існування географічних об'єктів і явищ у межах географічної оболонки

Територія – частина геопростору, зайнята індивідуумами, суспільними групами, народом та інституціями, серед яких найважливішу роль відіграє держава. Територія – багатозначний термін. Ряд важливих вимірів суспільного життя й економічної активності поєднуються на території, формуючи суспільно-географічний простір. Територія – це частина Землі, певний сакральний простір буття народу, функціональний простір життєдіяльності людей, поле формування національної та територіальної ідентичності, основи формування "сили" ("power").

Географічне місце – осередок географічного простору, в суспільній (і політичній) географії поле взаємодії суспільних процесів перебіг яких відбувається на різних ієрархічних рівнях від локального до глобального.

References

1. Agnew J. A. (1987) Place and Politics. – London: Allen & Urwin.
2. Agnew J. A. (2002) Making Political Geography. – London ; N. Y.
3. Bowman I. (1921) The New World: Problems in Political Geography. World Book Company. – N. Y.
4. Cohen S. B. (1973) Geography and Politics in a World Divided / 2nd ed. – N. Y.: Oxford University Press.
5. Geopolitics: Re-Visioning World Politics. – London ; N. Y., 1998.
6. Gottman J. (1952) La politique des etats et leur geographie. – Paris.

7. Hartshorn R. (1950) The functional approach in political geography. "Annals of the Assoc. of American Geographers".
8. Henri Kissinger (2014) World Order. Penguin Press. – N. Y.
9. Kjellen R. (1924) Der Staat als Lebensform. – Berlin.
10. Mackinder H. J. (1904) The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal. 23. p. 421–437.
11. Ratzel F. (1897) Politische Geographie. Munich.
12. Reclus E. (1905–1908) L'Homme et la Terre. – Paris: Librairie Universelle.
13. Spykman N. J. (1942) Americas Strategy in World Politics. – N. Y.
14. Sun Tzu (2002) The Art of War. – New York. Bantam & Noble Books.
15. Dnistrianskyi M. S. (2011) Heopolityka [Geopolitics]. – Lviv. Edition. LNU. (In Ukrainian)
16. Kolosov V. A. (1981) Polytycheskaya heohrafiya: problemy y metody. [Political geography: problems and methods] L. (In Russian)
17. Kolosov V. A., Myronenko N. S. (2001) Heopolytyka y polytycheskaya heohrafiya [Geopolitics and Political Geography]. – Moscow. (In Russian)
18. Mayerhoiz Y. M. (1971) Nekotorye voprosy polytyko-heohrafiyehskoy zuchenyya kapytalystycheskykh stran. [Some issues of political and geographical study of capitalist countries]. – Moscow. Issue 1. – pp. 33–50. (In Russian)
19. Rudnytsky S. (1923) Ukrayins'ka sprava zi stanovlennya politychnoy heohrafiyi [Ukrainian case on the formation of political geography]. – Berlin. (In Ukrainian)
20. Sun-Dzy (2018) Mystetstvo viyny. [The Art of War] – Lviv. (In Ukrainian)
21. Sun-Tszy (2006) Yskusstvo stratehyi. [The Art of Strategy]. – Moscow. (In Russian)
22. Yatsenko B. P. (2007) Politychna heohrafiya i heopolityka. [Political Geography and Geopolitics] – Kyiv, "Lybid". (In Ukrainian)

Надійшла до редколегії 20.10.21

B. Yatsenko, Doctor of Geographical Science, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

GENESIS OF POLITICAL GEOGRAPHY AND GEOPOLITICS

For the first time, polit-geographical information on the antique sources occurred in Strabon's "Geography" (63 B. C. – 23 A. D.) on China in chronicles "Shuzin" and "Shizin" (I B. C.). Geospatial motifs of geopolitics we meet in treatise Sun-Tzu "The Art of War" (IV B. C.), on India "The Arthashastra" (endeavour Kautilya, IV B. C.). The making of political geography and geopolitics as sciences take place during the XX century. A bottom contemporary scientific search in these sciences have the same object of investigations (territorial political systems) but the subjects and genesis of this investigation are quite different. During the XX century, a geopolitical epoch made new challenges that burned a new need for geospatial researches. At the beginning of centuries, answer looked at geographical determinism and dualistic paradigms; on the Versailles epoch the US grew as the strongest state in the World, but in the European and Japanese geopolitics were strong nationalistic influences; on the Potsdam epoch – developed civilizations paradigm and "World Order" paradigm, theory of territorial political systems.

Keywords: political geography, geopolitics, genesis, territorial political systems, geopolitical eras.

Б. Яценко, д-р геогр. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ГЕНЕЗА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ И ГЕОПОЛИТИКИ

Впервые информация политико-географического характера в античных источниках содержалась в "Географии" Страбона" (63 г. до н. э. – 23 г. н. э.) в Китае – в летописях "Шудзин" и "Шидзин" (I-е ст. до н. э.). Геопространственные мотивы геополитики встречаются в трактатах стратегов древности: в Китае – в Сун-Дзы "Искусство войны" – IV в. до н. э., в Индии – в "Арташастре" авторства Каутилья – IV в. до н. э. Становление политической географии и геополитики как наук произошло в течение XX в. По сути, научные поиски в этих науках имеют единый геопространственный объект исследований (территориально-политические системы), но предметы и генеза этих исследований разные. В течение XX в. каждая геополитическая эпоха порождала новые политические вызовы нуждающимся в научных отзывах и геопространственных исследованиях. В начале века ответы находились в исследованиях с позиций географического детерминизма; в Версальскую эпоху экономика США стала наиболее мощной в мире, а в геополитике Европы и Японии действовали сильные националистические влияния; в Потсдамскую эпоху были разработаны концепции цивилизационных исследований и исследований "Мирового порядка", теория территориально-политических систем и т. п.

Ключевые слова: политическая география, геополитика, генеза (генезис), территориально-политические системы, геополитические эпохи.